

KİTAP TANITIMI

Layik Altınmakas, *Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, (ISBN: 978-605-4921-23-2), 608 s.

15. yüzyılda Kazak Hanlığının kurulması ile başlayan Kazak edebiyatı 19. yüzyıla kadar sözlü olarak gelişmiştir. Yüzyıllar boyunca oluşturulan bu sözlü gelenek 19. yüzyıldan itibaren Rus Türkologları ve Kazak folklorcuları tarafından yazıya geçirilmiştir. 20. yüzyılın başlarında Kazak edebiyatı büyük isimler yetiştirmiştir.

1953 yılında Pakistan'ın Lahor şehrinde dünyaya gelen Layik Altınmakas, ilköğretim ve liseyi Salihli'de okumuştur. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde tamamlayan Altınmakas 1982'de aynı fakülteye bağlı Türkiyat Araştırma Merkezinde göreve atanmış, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. 1985 yılında görevinden istifa ederek Suudi Arabistan'a, 1987 yılında da Almanya'ya gitmiştir. 2000-2006 yılları arasında Bonn Üniversitesi Türkoloji Bölümünde Okutman olarak çalışan Layik Altınmakas, Kazak Dili ve Edebiyatı üzerine dersler vermiştir. Evli ve iki çocuk babası olan Altınmakas şu an özel bir şirkette çalışmaktadır.

Sadece Kazakistan'da değil Kazakistan dışında da Kazaklar yaşamaktadır. Doğu Türkistan'da yaşayan Kazaklar 1935 yılında Çin hükümetinin artan baskı ve zulümleri sonucu yurtlarını bırakarak 1940'lı yıllarda Hindistan'a göçmek zorunda kalmışlardır. Burada yaklaşık 12 yıl kaldıktan sonra 1953 yılında iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye gelmişlerdir.

Türkiye'de yaşayan Kazaklardan biri olan Layik Altınmakas'ın 1982 yılından bu yana *Türk Kültürü, Milli Eğitim ve Kültür, Türk Folklor Araştırmaları* gibi çeşitli araştırma dergilerinde Kazak edebiyatı, kültürü, etnografyası ve Kazakların sosyal hayatı ile ilgili çeşitli makaleleri bulunmaktadır.

Layik Altınmakas'ın *Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı* adlı eserinde Kazak hanlığının kurulduğu 15. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar devam eden süreçteki Kazak edebiyatının sözlü ve yazılı türlerinde örnekler verilir. Eser genel hatları ile "İçindekiler" (s. 5-12), "Takdim" (s. 13-14), "Birkaç Söz" (s. 15), "Metinlerde Kullanılan Alfabeye Dair" (s. 17-19), "I. Bölüm" (s. 21-147), "II. Bölüm" (s. 149-578), "Bibliyografya" (s. 579-581), "Sözlükçe" (s. 583-608) bölümlerinden oluşmaktadır.

Prof. Dr. Abdulvahap Kara tarafından hazırlanan "Takdim (s. 13-14)" kısmında Türk-Kazak kültür ilişkisi belirtilmekte, Kazak edebiyatı konusunda yazılan eserlere yer verilmekte ve eserin yazarı Layik Altınmakas hakkında kısa bilgiler aktarılmaktadır.

“Birkaç Söz (s. 15)” bölümünde yazar Layik Altınmakas eserin yazılma amacını “Bu kitabı yazmaktaki amacım Türk okuyucusuna kardeş edebiyatı ana hatlarıyla tanıtmaq, Türk dünyası sahasında özellikle Türkiye’de Kazak dili ve edebiyatı sahasında hissedilen boşluğun en azından birazını doldurabilmek veya az da olsa giderebilmektir.” (s. 15) sözleriyle açıklamakta, devamında kitabın içeriği hakkında kısa bilgiler vermektedir. Kitaptaki metinler Türkiye Türkçesine çevrilmeden orijinal biçimleriyle verilmiştir. Altınmakas bu tavrını “... Okuyucuya Kazak edebiyatını ve dilini daha yakından tanıtma, halk yaratıcılığının tadına daha iyi varabilme fırsatını verecektir.” (s. 15) biçiminde ifade etmektedir.

“Metinlerde Kullanılan Alfabe Dair (s. 17-19)” bölümünde Kazak metinlerin aktarımında kullanılan alfabe hakkında kısa bilgi verilmektedir. Kazak Türkçesi metinler Latin alfabe-sine aktarılırken Türkiye Türkçesi alfabesi temel alınmış, alfabede yer almayan *ä, ğ, q, ñ* gibi harfler sonradan eklenmiştir. Eserde farklı olarak diğer Kazak Türkçesi metinlerde *j* sesi ile karşılanan kelime başındaki *y* sesi için *c* sesi kullanılmaktadır: *caqsı* “güzel, iyi”, *caman* “yaman, kötü”. Kelime başında ve ortasında karşımıza çıkan *h* sesi için kalın ünlülü kelimelerde diğer kaynaklarda olduğu gibi *x* harfini kullanmaq yerine yine *h* harfi ile karşılanmıştır: *halıq* “halk”, *tariyh* “tarih”.

Eserin I. bölümü “A. Kazak Edebiyatı (s. 23-113)” ve “B. Ana Hatlarıyla Kazak Edebiyatının Dn ve Bugünü (s. 114-147)” başlıklarından oluşmaktadır. “Kazak Edebiyatı” ana başlığı altında yer alan “Kazak Sözlü Edebiyatı Türleri ve örnekler (s. 29-113)” başlıklı bölümde *cırlar, ertegiler, añız-ngimeler, maqal-mätelder, cumbaqtar, cañılpařtar, bata szder, tirik leñ, coqtav, krisv, qoştasuv, car-car, betaşar, baqsı leñderi* gibi anonim edebi türler ile *tolęav, terme, coqtav, ayıtıs leñder, dastandar* gibi şair ve halk ozanlarının manzum eserleri hakkında kısa bilgiler verilmekte, Latin alfabesine aktarılmış Kazak Türkçesi metinleri yer almaktadır.

Keşeği tken zamanda,

Qaraqışsaq Qoblandı,

Atası mumñ toqtarbay,

Halıqtan asqan boldı bay,

Baylığında esep coğ,

Aydalıp bağıp cayıldı... (Qoplandı Batır; cırlar “destanlar”, s. 46-51)

Bir qasır men bir colbarıs, tlki řevi coldas boldı. Coldas bolıp řevi kele catqanda bir şelek may tavıp aldı. Bir cerge řevi kelip cattı. Tlki ayttı: “Mına cerde lken ağamdiki bar edi, sol lken aęamññ qatını buvaz edi, sol aęamññ qatını bala tapęan eken, somñ balasına barıp atın qoyıp keleyin” dedi... (Tlkinin Aldağanı; ertegiler “hikäyeler”, s. 56-57)

şeşilmegen şigeni, tırnaq şeşpes, til şeşer. “zlmeyen düğümü, tırnak değil dil zer.” (maqal-mätelder “atasözü” s. 25)

Cağalay-cağalay tas qoydım,

Ciyren attı bos qoydım. (Til; cumbaqtar “bilmece-bulmacalar” s. 75)

E, Qudayım bala bersin!

Mal men bastı cäne bersin!

Sağan qas qılğan duşpandı,

Tabanıñnıñ astına sala bersin!

Allahu aqbar! (Bata sözder “manzum dualar”, s. 83)

“Anahatlarıyla Kazak Edebiyatının Dünü ve Bugünü (s. 114-147)” bölümünde Türklerin ilk yazılı kaynaklarından itibaren 21. yüzyıla kadar uzanan Kazak edebiyatının sözlü ve yazılı evreleri anlatılmaktadır. 15. yüzyıla kadar bütün Türk boyları için ortak olarak kabul edilen dönemler, Kazak Türkleri tarafından da benimsenmektedir. Bu nedenle Türk boylarına ait edebiyatların kaynağı olarak görülen, *Orhun Abideleri*, *Yenisey Yazıtları*, *Kutadgu Bilig*, *Divânu Lüğâti't-Türk*, *Divân-ı Hikmet*, *Kodeks Kumanikus* gibi eserler Kazak edebiyatının da ilk eserleri olarak sayılmaktadır. Kazak edebiyatı kendi kimliğini oluşturana kadar yüzyıllar boyunca oluşturulmuş olan zengin bir mirastan faydalanmış, zamanla kendi özünü bularak gelişmiştir.

“Yeni Edebiyat Devri (s. 121-126)” başlığı altında, 15. yüzyıldan 19. yüzyılın son çeyreğine kadar kendi kabuğunda ilerlemiş, sonrasında milli benliklerini koruyarak edebiyat alanında da açılımlara başlamış olan Kazak edebiyatı anlatılmaktadır.

“1905-1930 Yılları Arasında Kazak Edebiyatı (s. 127-131)” döneminde, 1905 Rus İhtilali sonrasında faaliyetlerini artıran Kazak şair ve yazarları tarafından çeşitli dernekler kurarak kültürel sahada eserler verilmiştir. Sonrasında kurulan Kazak milli matbuatı ile gazete ve mecmualar yayınlanmaya başlanmıştır.

1919'da Sovyet Kazakistan'ın kurulmasından sonra “Sovyet Devri Kazak Edebiyatı (1917-1990) (s. 132-140)” döneminde resmi ideoloji doğrultusunda eserler görülmeye başlanmıştır. Çeşitli zorlamalarla bazı milliyetçi şair ve yazarlar Sovyetleştirilmişlerdir.

Kazaklar Kazakistan'ın yanı sıra; Moğolistan, Özbekistan, Karakalpak Özerk Cumhuriyeti, Türkmenistan, Kırgızistan, Altay Özerk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan, Afganistan, Rusya, Türkiye ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde de yaşamaktadırlar. Eserin “Kazakistan Toprakları Dışındaki Kazak Edebiyatı (s. 141)” bölümünde Doğu Türkistan'da yaşayan Kazaklar ile Türkiye'de yaşayan Kazakların edebiyatlarına değinilmektedir.

“Doğu Türkistan Kazak Edebiyatı (s. 142-147)” başlığı altında, 19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyılda gelişen Doğu Türkistan Kazak yazılı edebiyatı anlatılmaktadır.

Eserin II. bölümünü “Devirlere Göre Kazak Edebi Şahsiyetleri ve Eserlerinden Örnekler (s. 149-578)” oluşturmaktadır. Eserin büyük bir kısmını kaplayan bu bölümde 15. yüzyıldan

günümüze kadar uzanan süreçte yer alan Kazak şair ve yazarların biyografileri yer almakta ve eserlerinden örnekler verilmektedir.

Eserde yer alan şair ve yazarlar sırasıyla şu şekildedir: 15. yüzyıl Kazak Edebiyatı bölümünde “Asan Qayğı, Qaztuvğan Cırav”; 16. yüzyıl Kazak Edebiyatı bölümünde “Dosmäm-bet Cırav, Şalkiyiz Cırav”; 17. yüzyıl Kazak Edebiyatı bölümünde “Ciyembet Cırav, Margasqa Cırav”; 18. yüzyıl Kazak Edebiyatı bölümünde “Aqtamberdi Cırav, Buqar Cırav, Tätiqara Aqın, Ümbetey Cırav, Şal Aqın, Canaq Aqın, Käteş Aqın”; 19. yüzyıl Kazak Edebiyatı bölümünde “Mahambet Ötemisuli, Duvlat Babatayuli, Qobılan Bärıbayuli, Tübek Bayqoşqaruli, Öske Torqaulı, Şortanbay Qanayuli, Almacan Azamatqızı, Bircan Sal Qocağululi, İbray Altınсарın, Maylıqoca Sultanqocaulı, Cayav Musa Baycanuli, Murat Mönkeuli, Aqan Seri Qoramşaulı, Abay (İbrahim) Qunanbayuli, Cambıl Cabayev, Baluvan Şolaq Baymırzauli, Äset Naymanbayuli, Sara Taştanbekqızı, Mädiy Bäpiyuli”; 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Kazak Edebiyatı bölümünde “Mäşhur Cüsip Köpeyuli, Sultanmahmud Torayğırov, Muhamet Seralin, Maqış Qaltayuli, Molla Musa Bayzagov, Säbit Dönentayuli, Ahmet Baytursınuli, Mircaqıp Duvlatuli, Mağcan Cumabayuli, Şäkerim Qudayberdiuli, Cüsipbek Aymavituli, Ğumar Qaraş”, Sovyet Devri Kazak Edebiyatı bölümünde “Säken Seyfüllin, İliyas Cansügiruli, Beyimbet Maylin, Muhtar Omaruli Avezov, Säbit Muqanov, Ğabiden Mustafin, Ğabit Müsrepov, Äbdilda Täcibayev, İliyas Esenberlin, Şerhan Murtaza, Qabdeş Cumadilov, Muhtar Şahanov, Muhtar Mağavin, Qakır Mirza Äli, Muzafar Älimbayev, Sırbay Mävlenov, Tumanbay Moldağaliyev, Äbdicämil Nürpeyisov, Smağul Elüvbay, Äkim Tarazi, Zeyin Şaşkin, Muqağaliy Maqatayev, Olcas Süleymanov, Tahavi Ahtanov, Fariyza Ongarsınova, Oralhan Bökeyev, Änvar Älimcanov, Äbiş Kekilbayuli”; Doğu Türkistan Kazak Edebiyatı bölümünde “Aqıt Ülimciuli, Osman Molla Tilevbergenuli, Tañcarıq Coldiuli, Caqsılık Sämituli, Halife Qaqıpulı Altay, Qacığumar Şabdanuli”.

Eserin sonunda örnek metinlerde yer alan bazı Kazak Türkçesi kelimelerinin Türkçe karşılıkları verildiği “Sözlükçe (s. 583-608)” bölümü bulunmaktadır.

Eserde örnek metinlerin Kazak Türkçesi ile aslına uygun bir biçimde Latin alfabesine aktararak verilişi, edebi türlerin, şair ve yazarların özgeçmişlerinin ise Türkçe ifade edilişi önemli bir husustur. Kazakistan sınırları dışındaki Kazak edebiyatının da incelendiği eserde Doğu Türkistan ve Türkiye Kazaklarının da edebi şahsiyetlerine ve metin örneklerine yer verilmektedir. Türkiye sahasında kaynak eksikliği bulunan Kazak edebiyatına katkı sağlayan eser Türkiye’de Kazak edebiyatının daha iyi anlaşılması hususunda içerdiği geniş kapsamlı bilgiler bakımından Kazak Edebiyatı el kitabı niteliği taşımaktadır.

Dursaliye ÇAĞLAR*

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (İstanbul), dursaliye.caglar@marmara.edu.tr

BİBLİYOGRAFYA

Altay, Halife, *Anayurttan Anadolu'ya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, 469 s.

Altınmakas, Layik, *Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, 608 s.

Kolcu, Ali İhsan, *Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı*, Devran Matbaacılık Yayıncılık, Ankara 2004, 1194 s.